

Research Paper

**Discourse Analysis of Militarization in Modern Iran:
A Study of the Nexus Between Political Authority and Social Discipline during
the First Pahlavi Era**

Ehsan Mohamadi Motlagh: Department of Political Science and International Relations, Ma.C., Islamic Azad University, Mashhad, Iran

Ali Asghar Davoodi*: Department of Political Science and International Relations, Ma.C., Islamic Azad University, Mashhad, Iran

Hossein.shariati: Department of Political Science and International Relations, Ne.C., Islamic Azad University, Neyshabur, Iran

Received: 2025/11/28 **PP** 31-46 **Accepted:** 2026/01/29

Abstract

This study examines the discourse of militarization during the reign of Reza Shah (1925–1941) and argues that it constituted not merely a political instrument but a structural response to Iran's post-Constitutional crisis of authority, territorial fragmentation, and state-building failure. The research seeks to answer the central question of how militarization transformed into an epistemic and governmental logic that shaped the formation of the modern Iranian state. The study hypothesizes that militarization functioned as an “authoritarian developmental” paradigm that enabled the consolidation of state power and infrastructural modernization while suppressing political participation and inhibiting long-term institutional development. Methodologically, the research employs critical discourse analysis informed by Foucauldian concepts of discipline, bodily regulation, and the production of political subjects. Through the analysis of legal documents, archival materials, and historical narratives, the study demonstrates that militarization redefined legitimacy by equating order with modernity and portraying alternative sociopolitical actors—clergy, tribes, and local elites—as obstacles to progress. Techniques such as conscription, uniform legislation, educational reforms, and urban policing transformed social and private spaces into sites of disciplinary state power, producing obedient, utilitarian national subjects necessary for centralized development. The findings confirm the hypothesis: the militarized state created a model of “authoritarian modernization” that achieved administrative order and infrastructural progress but at the cost of political development, civic autonomy, and democratic capacity. The study further argues that the logic of militarization persisted beyond the Pahlavi era, shaping subsequent political orders in Iran where security continued to take precedence over participation, and discipline over deliberation.

Keywords: Militarization, Authoritarian Modernization, State-Building in Iran, Discourse Analysis, Foucauldian Discipline.

Citation: Mohamadi motlagh, E., Davoodi, A., & Shariati, H.(2026). **Discourse Analysis of Militarization in Modern Iran: A Study of the Nexus Between Political Authority and Social Discipline during the First Pahlavi Era.** *Journal of Society and Politics essays*, Vol 3, No 12, Shiraz, PP 31-46.

Extended Abstract

Introduction

The emergence of the early Pahlavi state represents a seminal rupture in Iran's political trajectory, marking the transition from a fragmented, quasi-feudal order to a centralized modern autocracy. This study posits that the "militarization" of the Iranian polity under Reza Shah was not merely a pragmatic response to security exigencies, but a sophisticated "discursive formation" that recalibrated the socio-political fabric of the nation. The central problematic of this research lies in deciphering the mechanisms through which the discourse of militarism facilitated the shift from traditional "sovereign power" to a modern "disciplinary regime". By doing so, it aimed to consolidate the legitimacy of the fledgling Pahlavi state through the production of standardized, docile, and "nationalized" subjects.

Following the socio-political disintegration post-Constitutional Revolution, the Pahlavi project sought to fill the vacuum of authority through an "iron-fist" modernization. However, this research argues that the essence of this era was the elevation of military logic into a "civilian protocol." Militarism functioned as a meta-narrative that redefined "civilization" (*tamaddun*) not as a liberal democratic aspiration, but as an artifact of order, surveillance, and bureaucratic hierarchy. The research questions how this discourse permeated non-military spheres—such as education, urbanism, and the private lives of citizens—and how it established a symbiotic link between the centralization of power and the atomization of social resistance

Methodology

Methodologically, this inquiry is situated within the tradition of Historical Critical Discourse Analysis (HCDA), specifically drawing upon the Foucauldian genealogical approach and Laclau and Mouffe's theory of hegemony. This framework allows for a multi-layered interrogation of power: The Micro-Physics of Power: Utilizing Foucault's concept of "disciplinary technologies," the study analyzes the regulation of the "body-politic" through spatial and temporal constraints in institutions like the barracks and schools. Discursive Articulation: Applying the logic of "nodal points," the research examines how the state successfully articulated "Security," "National Unity," and "Modernity" around the central axis of militarism, thereby delegitimizing alternative discourses (e.g., nomadic, clerical, and liberal-constitutionalist) as "vestiges of backwardness." The Civilizing Process: Incorporating Norbert Elias's theory, the study explores the "internalization of coercion," where the state's monopoly on violence forced a psychological shift toward self-restraint and social predictability.

The empirical corpus includes a rigorous selection of primary archival sources: the 1925 Compulsory Conscription Act, internal circulars of the Ministry of War, state-sanctioned pedagogical manuals, and the rhetoric found in semi-official periodicals like *Ettela'at*. The analysis transcends mere textual reading, focusing on the "extra-discursive" effects of these policies on social behavior and institutional norms.

Results and discussion

The analytical findings reveal that the discourse of militarism functioned as the "epistemic foundation" of the Iranian modern state, characterized by several transformative dynamics:

A. The Aestheticization of Power and Body Politics: The research identifies the Pahlavi state's obsession with "visibility." The sovereign's body, perpetually clad in uniform, became the ultimate signifier of the new order. The 1928 Uniformity of Dress Law was not a mere cultural whim but a "biopolitical" intervention. By stripping individuals of their local, tribal, and religious markers and replacing them with the "Pahlavi hat" and standardized suits, the state sought to create a legible, homogenous populace. This "semiotic erasure" was essential for the state to perceive and manage its subjects as a singular national entity.

B. The Barracks as an Epistemic Laboratory: The implementation of the 1925 Conscription Law served as the most potent instrument of "social engineering." The study argues that the barracks functioned as a "total institution" where the diverse ethnic and linguistic identities of Iran were dismantled and reconstructed into a "modern Iranian male identity." This was the site where the "unruly" tribesman was converted into a "predictable" citizen-soldier. The discipline of the parade ground—marked by rhythmic movements and absolute hierarchy—was mirrored in the civilian bureaucracy, creating a society governed by the logic of "command and obedience."

C. Hegemonic Closure and the Marginalization of the 'Other': The Pahlavi state achieved discursive hegemony by creating a binary opposition between "Militarized Order" and "Tribal/Clerical Chaos." By framing the state as the sole guarantor of "survival" in a hostile world, the discourse made political pluralism appear as a luxury that would lead to national dissolution. Consequently, the "citizen" was redefined; citizenship was no longer a bundle of rights (as envisioned in the 1906 Constitution) but a set of duties centered on loyalty and national efficiency. This led to the "de-politicization" of the public sphere, where technical progress was prioritized over political development.

D. The Structural Paradox: Strong State, Fragile Foundations: The research highlights a critical contradiction: while the discourse of militarism successfully built the "hard-shell" of the state (bureaucracy, infrastructure, and an unified army), it failed to cultivate "organic legitimacy." The modernization was "instrumental" rather than "normative." By suppressing intermediary social institutions and autonomous civil groups, the state became a "suspended" entity above society. The sudden collapse of this seemingly monolithic authority in August 1941 serves as the historical validation of this thesis: a state built solely on disciplinary obedience lacks the "social glue" of active participation.

Conclusion

This study concludes that militarism in the early Pahlavi era was the primary "logic of state-building" that bridged the gap between traditional autocracy and modern totalitarianism. Through a meticulous calibration of body politics, institutional discipline, and discursive hegemony, the state succeeded in crafting a "formal modernity." However, this success was pyrrhic. The prioritization of "military discipline" over "civic engagement" stifled the growth of a resilient political culture. The findings suggest that the "Pahlavi model" established a path-dependency in Iranian politics, where the state's reflexive response to crisis remains rooted in centralization and surveillance. This research contributes to the broader debate on "authoritarian modernization" by demonstrating that when militarism becomes the dominant social discourse, it produces a "fragile stability" that is susceptible to exogenous shocks. The enduring legacy of this era is the persistent tension in modern Iran between a state that demands "disciplined subjects" and a society that intermittently aspires to be "active citizens."

References

1. Abrahamian, E. (2020). History Of Modern Iran. Translated By Mohamad Ebrahim Fatahi. Tehran: Markaz Publishing Company. [In Persian]
2. Abrahamian, E. (2018). Iran between two revolutions (Rev. ed.). Princeton University Press.
3. Anderson, B. (1991). Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism (Rev. ed.). Verso
4. Azghandi, A.R. (2001). The Role Of Military In Politics. Tehran: Ghoomes Publishing Company. [In Persian]
5. Bashiriyeh, H. (2023). Obstacles To Political Developmant In Iran. Tehran: Game No Publishing Company. [In Persian]
6. Bashiriyeh, H. (2008). Political Sociology: The Roles Of Social Forces In Political Life. Tehran: Ney Publishing Company. [In Persian]
7. Dimond, L. (2010). The Spirt Of Democracy. Translated By Fereydoon Majlesi. Tehran: Markaz Publishing Company. [In Persian]
8. Elyas, N. (2016). On The Process Of Civilization. Translated By Ghadir Khadivi. Tehran: Sales Publishing Company. [In Persian]
9. Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language. Longman.
10. Fardoost, H. (1995). The Rise and Fall of Pahlavi (vol.1). Tehran: Etelaat Publishing Company. [In Persian]
11. Foucault, M. (2021). The Birth of the Clinic. Translated by Yahya Emami. Tehran: Naghsh o Negar Publishing Company. [In Persian]
12. Foucault, M. (2008). Care and Punishment: The Birth of Prison. Translated by Nikoo Sarkhosh. Tehran: Cheshmeh Publishing Company. [In Persian]
13. Giddens, A. (1985). The constitution of society: Outline of the theory of structuration. University of California Press.

14. Jorgensen, M., Luiz, F. (2010). *Theory and Method in Discourse Analysis*. Translated by Hadi Jalili. . Tehran: Ney Publishing Company. [In Persian]
15. Hantington, S. (2025). *Political Order in Changing Societies*. Translated by Mohsen Salasi. . Tehran: Elm Publishing Company. [In Persian]
16. Katooziyan, M. (2021). *The Conflict Between the State and the Nation: Theory of History and Politics in Iran*. Translated by Alireza Tayyeb. Tehran: Ney Publishing Company. [In Persian]
17. Katooziyan, M. (2000). *The Political Economy of Iran: From Constitutionalism to the End of the Pahlavi Dynasty*. Translated By Nafisi and Azizi. . Tehran: Markaz Publishing Company. [In Persian]
18. kosari, M. (2020). *Comparative Method: in Approach and Method in Political Science*. . Tehran: Samt Publishing Company. [In Persian]
19. Laclau, E., Mouffe, CH. (2018). *Hegemony and Socialist Strategy; Towards a Radical Democratic Politics*. Translated by zavar Kabeh. . Tehran: Sales Publishing Company. [In Persian]
20. Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and authoritarian regimes*. In J. H. Kim (Ed.), *Political development and change: A contemporary reader*. New York, NY: Free Press.
21. makee, H. (1984). *Twenty Years History of Iran: Preparations for the Channde of Monarchy (vol 2)*. . Tehran: Amirkabir Publishing Company. [In Persian]
22. Mann, M. (1984). *The autonomous power of the state: Its origins, mechanisms and results*. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 25(2), 185–213. <https://doi.org/10.1017/S0003975600006117>
23. Mann, M. (1993). *The sources of social power, vol. 2: The rise of classes and nation-states, 1760–1914*. Cambridge University Press.
24. Migdal, J. S. (1988). *Strong societies and weak states: State–society relations and state capabilities in the Third World*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
25. Migdal, J. S. (2001). *State in society: Studying how states and societies transform and constitute one another*. Cambridge University Press.
26. Milani, A. (2023). *Modernity and Renewal in Iran During Pahlavi Era*. . Tehran: Sales Publishing Company. [In Persian]
27. Mirtayeb, M. (2014). *Militarization and Politics from Theory to Practice*. . Tehran: Mardomsalary Publishing Company. [In Persian]
28. National Documents Organization (1991). *Documents Related To Police and Internal Security Laws in The First Pahlavi Era*. Tehran: Markaz Asnade Enghelabe Eslami. [In Persian]
29. Safrang, B. (2009). *History of Modern Education in Iran*. Tehran: Agah Publishing Company. [In Persian]
30. Shajiee, Z. (1993). *Iran’s Political Elites: From The Constitutional Revolution to the Islamic Revolution*. Tehran: Sokhan Publishing Company. [In Persian]
31. Shahidee, E. (2007). *History of the Conscription system in Iran*. . Tehran: National Archives and Library Organization Publishing Company. [In Persian]
32. Sinaee, V. (2017). *Absolutist State, Military and Politics in Iran (1921-1979)*. Mashhad: Ferdosi University of Mashad Publishing Company. [In Persian]
33. Skocpol, T. (1982). *States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia, and China*. Cambridge: Cambridge University Press.
34. Taghizadeh, H. (2020). *A Stormy Life: Memoirs Of Seyyed Hassan Taghizadeh (Edited By Iraj Afshar)*. Tehran: Toos Publishing Company. [In Persian]
35. Van Dijk, T. (2011). *Text and Discourse analysis*. Translated by Peyman Keyfarokhi. . Tehran: Sooreh Mehr Publishing Company. [In Persian]

مقاله پژوهشی

تحلیل گفتمان نظامی‌گری در ایران مدرن؛ مطالعه‌ای در پیوند میان اقتدار سیاسی و انضباط اجتماعی در دوره پهلوی اول

احسان محمدی مطلق: گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران
علی اصغر داودی^۱: گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران
حسین شریعتی: گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۰۷ صص ۳۱-۴۶ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۰۹

چکیده

تحول دولت‌سازی در ایران دوره پهلوی اول با گسترش اقتدار سیاسی متمرکز و مهندسی نظم اجتماعی همراه بود؛ فرایندی که در آن «نظامی‌گری» نه صرفاً به‌عنوان یک الگوی اداره امور، بلکه به‌مثابه یک گفتمان سامان‌دهنده قدرت عمل کرد. مسئله این پژوهش آن است که چگونه گفتمان نظامی‌گری رضاشاهی توانست سازوکارهای انضباط اجتماعی را بازتعریف کند و مشروعیت اقتدار سیاسی جدید را از طریق تولید سوژه‌های منضبط و فرمان‌بردار تثبیت نماید. پرسش اصلی آن است که گفتمان نظامی‌گری در دوره پهلوی اول چه سازوکارهایی برای پیوند میان تمرکز قدرت سیاسی و اعمال انضباط اجتماعی ایجاد کرد و این سازوکارها چگونه در سطوح نهادی، هنجاری و رفتاری بازتولید شدند؟ فرضیه ما این است که گفتمان نظامی‌گری رضاشاهی با تلفیق سه منطق «اقتدار متمرکز»، «نهادسازی قهری» و «نظم‌پذیری بوروکراتیک»، توانست الگوی جدیدی از رابطه دولت و جامعه خلق کند که در آن اطاعت، انضباط و یکدست‌سازی فرهنگی به عناصر کلیدی زیست‌جهان اجتماعی بدل شد. روش پژوهش تحلیل گفتمان انتقادی تاریخی با تمرکز بر اسناد رسمی، قوانین، نشریات دولتی، متون آموزشی و گزارش‌های تاریخی دوره پهلوی اول است. یافته‌ها نشان می‌دهد که گفتمان نظامی‌گری از طریق بازتعریف مفاهیمی چون «وطن»، «نظم»، «پیشرفت» و «مردم مطیع»، و نیز از طریق نهادهای ارتش، ژاندارمری، مدرسه و دستگاه اداری، الگوی خاصی از سوژه‌سازی سیاسی را تثبیت کرد. این گفتمان همچنین با حذف یا حاشیه‌رانی گفتمان‌های رقیب، توانست شکل مسلط دولت مدرن اقتدارگرا را در ایران بنا نهد.

واژه‌های کلیدی: نظامی‌گری، پهلوی اول، انضباط اجتماعی، تحلیل گفتمان، دولت مدرن ایران.

استناد: محمدی مطلق، احسان؛ داودی، علی‌اصغر؛ شریعتی، حسین (۱۴۰۴). تحلیل گفتمان نظامی‌گری در ایران مدرن؛ مطالعه‌ای در پیوند میان اقتدار سیاسی و انضباط اجتماعی در دوره پهلوی اول. فصلنامه جستارهای جامعه و سیاست، سال ۳، شماره ۱۲، شیراز، صص ۳۱ - ۴۶

۱- بیان مسأله

دوره پهلوی اول (۱۳۰۴-۱۳۲۰) مرحله‌ای تعیین‌کننده در شکل‌گیری دولت مدرن در ایران است؛ دوره‌ای که در آن، پس از چند دهه فروپاشی نظم مرکزی، ناامنی گسترده، شورش‌های منطقه‌ای و شکست نسبی مشروطه در ایجاد ساختارهای پایدار حکمرانی، پروژه بازسازی اقتدار سیاسی در دستور کار قرار گرفت. نوسازی رضاشاهی غالباً با اصلاحات اداری، توسعه زیرساخت، ایجاد بوروکراسی مدرن و تمرکز قدرت توضیح داده شده است؛ بااین‌حال، آنچه کمتر مورد توجه قرار گرفته، نقش «نظامی‌گری» به‌عنوان یک صورت‌بندی گفتمانی در مهندسی اجتماعی و بازتعریف رابطه دولت و جامعه است. بیشتر پژوهش‌ها، نظامی‌گری را در قالب ابزار سرکوب، نمایش اقتدار شاه یا بخش امنیتی پروژه دولت‌سازی تحلیل کرده‌اند و از این طریق، آن را در سطحی ابزاری و کارکردی محدود ساخته‌اند.

مسأله این پژوهش از شکاف میان این خوانش‌های ابزاری و واقعیت پیچیده‌تر ساختار قدرت در دوره پهلوی اول ناشی می‌شود. نشانه‌های تاریخی متعدد حکایت از آن دارند که نظامی‌گری در این دوران، صرفاً یک نهاد یا ابزار حکومتی نبود، بلکه به‌تدریج به یک «منطق سامان‌دهی اجتماعی» تبدیل شد؛ منطقی که بر اساس آن، نظم سیاسی مستقیماً به بدن‌ها، رفتارها، پوشش و الگوهای زیست روزمره پیوند خورد. از یک‌سو، ارتش نوین نقش هسته اصلی بازسازی اقتدار دولت را بر عهده داشت و از سوی دیگر، ارزش‌ها، هنجارها و فناوری‌های انضباطی موجود در نهاد نظامی به سایر عرصه‌های جامعه (آموزش، شهرسازی، پوشش، مناسک ملی‌گرایانه و...) منتقل شد. این فرآیند سبب شد نظامی‌گری از سطح ابزار قدرت به سطح «گفتمان مشروعیت‌بخش» دولت مدرن ارتقا یابد.

بااین‌حال، ادبیات پژوهشی موجود کمتر به این بعد گفتمانی و انضباطی توجه کرده است. مطالعات تاریخی عمدتاً یا بر اقتدارگرایی سیاسی رضاشاه متمرکز بوده‌اند، یا بر دستاوردهای مدرنیزاسیون، و یا بر نوسازی اداری و اقتصادی؛ اما ابعاد معرفتی و گفتمانی نظامی‌گری، یعنی نحوه صورت‌بندی «نظم»، «قانون»، «مدنیت»، «شهروندی» و «بدن مطیع» در گفتمان دولت، همچنان مغفول مانده است. خلأ پژوهشی دقیقاً در اینجا قرار دارد: غیاب مطالعه‌ای که نشان دهد نظامی‌گری چگونه از سطح کارکردی فراتر رفته و به مکانیزم تولید انضباط اجتماعی و بازتولید اقتدار دولت تبدیل شده است.

از منظر روش‌شناسی، این خلأ ایجاب می‌کند که نظامی‌گری نه صرفاً به‌عنوان سیاست امنیتی یا ضرورت تاریخی، بلکه به‌عنوان یک «پروتکل گفتمانی» بررسی شود. رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی با اتکا به نظریه قدرت انضباطی فوکو و مفاهیم مفصل‌بندی لاکلاو و موفه این امکان را فراهم می‌کند که نشان داده شود چگونه دولت پهلوی اول از طریق زبان نظامی‌گری، بدن‌ها را موضوع سیاست قرار داد و انضباط را از سطح نهاد ارتش به سطح زندگی اجتماعی تعمیم داد. به این ترتیب، پرسش اصلی پژوهش از این ضرورت نشأت می‌گیرد که: گفتمان نظامی‌گری در دوره پهلوی اول چگونه از یک ابزار امنیتی فراتر رفت و به منطق مسلط سامان‌دهی اجتماعی و سازوکار تولید سوژه مطیع تبدیل شد؟ پرداختن به این پرسش نه تنها خلأ موجود در ادبیات دولت‌سازی رضاشاهی را پوشش می‌دهد، بلکه امکان فهم عمیق‌تر خاستگاه‌های اقتدارگرایی مدرن در ایران و الگوهای تاریخی رابطه دولت و جامعه را نیز فراهم می‌سازد.

۲- چارچوب نظری و مفهومی

تحلیل گفتمان نظامی‌گری در دوره پهلوی اول مستلزم آن است که قدرت، نوسازی و انضباط اجتماعی نه در قالب سازوکارهای صرفاً سیاسی یا امنیتی، بلکه در چارچوب صورت‌بندی‌های گفتمانی و سازوکارهای عمیق‌تری فهم شوند که شیوه‌های ادراک، بدن‌مندی و سازمان اجتماعی را دگرگون می‌کنند. این پژوهش بر سه بنیان نظری اصلی تکیه می‌کند: قدرت/دانش فوکویی، نظریه هژمونی لاکلاو و موفه، و فرآیند متمدن شدن از منظر نوربرت الیاس. این سه رویکرد در مجموع امکان فهمی چندسطحی از نظامی‌گری را فراهم می‌آورند؛ به‌گونه‌ای که نظامی‌گری نه ابزار سرکوب، بلکه یک منطق معرفتی، یک سازوکار انضباطی و یک پروتکل هژمونیک دولت‌سازی مدرن در دوره پهلوی اول تلقی شود.

فوکو نشان می‌دهد که قدرت در دوران مدرن از الگوی «حق حاکم» به الگوی «قدرت انضباطی» گذار می‌کند؛ قدرتی که نه از طریق خشونت آشکار، بلکه از طریق تنظیم فضا، زمان و بدن‌ها اعمال می‌شود (فوکو، ۱۳۸۷، ۱۰۲-۱۰۵). قدرت انضباطی بر شیوه‌های خرد و روزمره‌ای تکیه دارد که در نهادهایی چون مدرسه، پادگان، بیمارستان و زندان به کار می‌روند و هدف آن‌ها تولید سوژه‌هایی مفید، قابل کنترل و خودتنظیم است.

در دوره پهلوی اول، ارتش مدرن و شهربانی جدید مهم‌ترین نهادهایی بودند که بستر انتقال این منطق انضباطی را فراهم کردند. ارتش صرفاً نیروی دفاعی نبود؛ بلکه «کارخانه تولید بدن‌های مطیع» بود. سه تکنیک بنیادین قدرت انضباطی یعنی توزیع فضایی، تنظیم زمانی و پیوند بدن‌های منفرد در یک کلّ کارآمد، در ارتش رضاشاهی به‌طور گسترده اعمال شد: صف‌آرایی، نظم رژه، ریتم آموزشی، نظام درجه‌بندی و تنبیه، و استانداردهای حرکات و رفتار. این تکنیک‌ها همان چیزی هستند که فوکو از آن‌ها به‌عنوان «سازوکارهای انضباطی» یاد می‌کند و هدف آن‌ها تبدیل بدن به ابژه قابل کنترل و در عین حال کارآمد است (فوکو، ۱۳۹۲، ۱۴۵-۱۵۳).

الگوی پان‌ایتی‌کون فوکویی (نظارت دائمی، نامرئی و درونی‌شده) در دوره پهلوی اول شکل ملی به خود گرفت. شهربانی، ژاندارمری و شبکه مراقبت اداری دولت به برج مراقبت یک ساختار سیاسی تبدیل شدند که نه فقط شورش را کنترل می‌کرد، بلکه رفتار روزمره شهروندان را نرمال‌سازی می‌کرد. سیاست‌های متحدالشکل‌سازی پوشش (کلاه پهلوی و شاپو)، مقررات رفت‌وآمد شهری و حضور اجباری در مدارس جدید، مصادیق اعمال نظارت غیرمستقیم و تبدیل آن به خودنظارتی‌اند. در این خوانش، «مدرن‌سازی» بیش از آن‌که پروژه‌ای توسعه‌ای باشد، پروژه‌ای انضباطی است که بدن‌ها را صورت‌بندی و بازآفرینی می‌کند.

اگر فوکو به سطح تکنیک‌های انضباطی و سازوکارهای خرد قدرت توجه دارد، نظریه گفتمان لاکلاو و موفه امکان تحلیل چگونگی تثبیت «نظامی‌گری» در مقام یک معنای مرکزی و هژمونیک را فراهم می‌کند. از نظر آن‌ها واقعیت اجتماعی برساخته‌ای گفتمانی است که از طریق مفصل‌بندی دال‌ها در یک شبکه معنایی تثبیت می‌شود (لاکلاو و موفه، ۱۳۹۷، ۱۸۴-۱۸۶). در دوره پهلوی اول، «نظم»، «امنیت»، «اقتدار»، «ایران نوین» و «تجدد» دال‌هایی بودند که هنوز معنای قطعی نداشتند و در فضای گفتمانی دهه ۱۳۰۰ شمسی رقابت می‌کردند. دولت پهلوی این دال‌های تهی را از طریق مفصل‌بندی با ارتش، انضباط، یونیفرم، رژه و نوسازی اداری تثبیت کرد. به این ترتیب، نظامی‌گری به دال مرکزی گفتمان دولت‌سازی رضاشاهی تبدیل شد؛ دالی که سایر مفاهیم مدرنیته ایرانی را به خود جذب کرد و معناهای آن‌ها را شکل بخشید. گفتمان مذکور گفتمان‌های رقیب (ایلیاتی، مذهبی، مشروطه‌خواه و محلی) را با قرار دادن آن‌ها ذیل دال‌های منفی چون «بی‌نظمی»، «عقب‌ماندگی» و «آشوب» طرد کرد و انحصار معنایی «نظم» را از آن خود ساخت.

در چارچوب لاکلاو و موفه، هژمونی زمانی شکل می‌گیرد که یک دال مرکزی بتواند سایر عناصر گفتمانی را به گونه‌ای بازآرایی کند که بدیل‌های آن نامشروع گردد. در دوره پهلوی اول، نظامی‌گری چنین نقشی را ایفا کرد. «اقتدار سیاسی» در قالب «اقتدار نظامی»، «پیشرفت» در قالب «نظم» و «مدرن‌سازی» در قالب «انضباط» تعریف شد. به این ترتیب، هرگونه مقاومت، از روحانیت تا ایلات، نه صرفاً مخالف حکومت، بلکه مخالف «نظم ملی» و «ایران نوین» قلمداد شد.

نظریه نوربرت الیاس مکتبی ضروری برای تحلیل فوکویی-گفتمانی است؛ زیرا نشان می‌دهد که تمرکز قدرت و انحصار خشونت چگونه به دگرگونی ساختار روانی و رفتاری افراد منجر می‌شود. الیاس در «فرآیند متمدن شدن» توضیح می‌دهد که تثبیت دولت مدرن با انحصار خشونت مشروع هم‌زمان است و این امر به درونی‌شدن کنترل، مهار عواطف، و افزایش خودتنظیمی در میان افراد می‌انجامد (الیاس، ۱۳۹۵، ۷۵-۷۷).

در دوره پهلوی اول، انحلال قزلباش‌ها و ایلات مسلح و تأسیس ارتش متحدالشکل مصداق بارز این تمرکز و انحصار است (کاتوزیان، ۱۳۷۹، ۸۴). با حذف خشونت پراکنده، شهروندان ناگزیر می‌شوند نظم، اطاعت و کنترل هیجانی را درونی کنند. ارتش و نظام آموزشی جدید مکان‌هایی بودند که این تغییرات رفتاری و شخصیتی به‌صورت ساختاری بازتولید شد. مدرنیته رضاشاهی نه صرفاً برنامه‌ای توسعه‌ای، بلکه بخشی از یک روند بلندمدت «تمدن‌سازی» بود که از طریق تبدیل افراد «ناپیوسته» و «غیرقابل کنترل» به بدن‌های منضبط و پیش‌بینی‌پذیر تحقق می‌یافت. الزام به پوشش متحدالشکل، ممنوعیت آداب سنتی، و آموزش زمان‌مند و سلسله‌مراتبی در مدارس و سربازخانه‌ها سازوکارهایی بودند که دولت از طریق آن‌ها الگوی رفتاری جدیدی را جایگزین سبک‌های زندگی پیشین کرد.

با تلفیق سه دستگاه نظری فوق، این پژوهش از مفاهیم کلیدی زیر بهره می‌گیرد:

مفهوم	تعریف
گفتمان	مجموعه‌ای از معانی، نهادها، آیین‌ها، متون و بازنمایی‌ها که منطق نظامی (سلسله‌مراتب، انضباط، اطاعت، یکپارچگی و تمرکز)
نظامی‌گری	را به حوزه‌های غیرنظامی گسترش می‌دهد. در دوره پهلوی اول این گفتمان نقش دال مرکزی هژمونیک را بر عهده داشت و

سایر مفاهیم توسعه و مدرنیزاسیون را در چارچوب خود سامان‌دهی کرد.	
انضباط اجتماعی	همان‌گونه که فوکو و الیاس نشان می‌دهند، انضباط اجتماعی هم محصول فنون انضباطی (زمان‌بندی، مکان‌بندی، نظارت، تنبیه) است و هم محصول درونی‌شدن خشونت و کنترل هیجانی. این مفهوم در این مقاله حلقه واسط میان «قدرت سیاسی» و «سوزگی اجتماعی» است.
بدن و قدرت	بدن نه صرفاً ابژه سیاست، بلکه محل تولید قدرت است. استانداردسازی و مهندسی بدن‌ها از طریق یونیفرم، رژه، بهداشت و آموزش نظامی تبلور عملی گفتمان نظامی‌گری است.
مدرنیزاسیون اقتدارگرا	مدلی از توسعه که در آن نوسازی اداری و زیربنایی تحت کنترل سخت‌گیرانه اقتدار سیاسی متمرکز و با حذف کثرت‌گرایی اجتماعی انجام می‌شود. ارتش در دوره پهلوی اول موتور اجرایی و معرفی این نوع مدرنیزاسیون بود.

ترکیب نظریات فوکو، لاکلاو/موفه و الیاس، مدلی سه‌سطحی برای تحلیل گفتمان نظامی‌گری فراهم می‌آورد: نخست سطح متنی^۱؛ تحلیل متون رسمی، سخنرانی‌ها و مطبوعات برای فهم نحوه برساخت دال‌های «نظم»، «اقتدار» و «ایران نوین» و مفصل‌بندی آن‌ها با نظامی‌گری. دوم سطح نهادی-انضباطی^۲؛ تحلیل ارتش، شهربانی، مدارس و نظام وظیفه به‌مثابه مکان‌های اعمال قدرت انضباطی و فناوری‌های کنترل بدن. سوم سطح نمادین-آیینی^۳؛ تحلیل یونیفرم، رژه، آیین‌های ملی و نمادهای بصری که انضباط را به تجربه عاطفی و روزمره شهروندان پیوند می‌زند.

۳- روش‌شناسی

این مقاله تابع یک رویکرد کیفی و توصیفی-تحلیلی با گرایش انتقادی است؛ انتخابی که با طبیعت مسئله، یعنی بررسی یک گفتمان تاریخی-نهادی و سازوکارهای تولید سوژه، سازگاری دارد (کوثری، ۱۳۹۹، ۲۵۶؛ یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹، ۱۴۴). هدف از به‌کارگیری روش‌های کیفی، کشف و تبیین فرآیندهای معناگذاری، تکنیک‌های انضباط و مناسبات قدرت است که از دل اسناد، متون و نمادهای دوره پهلوی اول بیرون می‌آید. تحلیل گفتمان انتقادی چارچوب مفهومی-روش‌شناختی اصلی این پژوهش است. بااین‌حال، ازآنجا که منابع مورد مطالعه تاریخی‌اند، پژوهش از نسخه‌ای تاریخ‌مند از بهره می‌گیرد که می‌توان آن را «تحلیل گفتمان انتقادی تاریخی» نام نهاد؛ رویکردی که تحلیل ساختارهای گفتمانی را با بازخوانی زمینه‌های نهادی و زمانی پیوند می‌دهد. (Fairclough, 1995, 95، ون‌دایک، ۱۳۹۰، ۴۵).

این الگو به ما امکان می‌دهد تا دال‌های مرکزی و شیوه‌های مفصل‌بندی را استخراج کنیم، فنون انضباطی و فناوری‌های نظارتی را در اسناد نهادی شناسایی کنیم، و آثار نمادین و آیینی گفتمان را بازسازی نماییم.

جامعه آماری مجموعه متون و اسنادی است که در بازه ۱۳۰۴-۱۳۲۰ ش. تولید شده‌اند و مرتبط با سازمان‌دهی، انضباط، نوسازی و مشروعیت‌سازی دولتی‌اند. نمونه‌برداری از نوع هدفمند و حذفی است؛ بدین معنا که نخست متون کلیدی شناسایی شدند (قانون نظام‌وظیفه، آیین‌نامه‌های نظامی، فرامین دولتی، سخنرانی‌های رضاشاه، روزنامه‌های دولتی مانند اطلاعات)، سپس منابع جانبی تکمیلی (کتاب، گزارش‌های آرشیوی، عکس‌ها، پوسترها و متون آموزشی) برای تحلیل انتخاب گردیدند. معیارهای انتخاب تأکید بر نمایان‌سازی فناوری‌های انضباطی، نمادسازی و مفصل‌بندی دال‌ها بوده است.

واحد تحلیل شامل گزاره‌ها، مضامین، استعاره‌ها، تصاویر و آیین‌هایی است که بازنمایی گفتمان نظامی‌گری را شکل می‌دهند. مطابق مدل سه‌سطحی مقاله، تحلیل در سه سطح دنبال می‌شود: نخست سطح متنی (زبان‌ورزی رسمی و نشریات)؛ دوم سطح نهادی-انضباطی (آیین‌نامه‌ها، ساختارهای پادگان، مدارس و شهربانی)؛ و سوم سطح نمادین (یونیفرم، رژه و مناسک ملی). ترکیب این سطوح امکان می‌دهد تا نسبت بین تصمیمات حقوقی/نهادی و تحولات روزمره زیستی شهروندان تبیین شود.

تحلیل سه‌مرحله‌ای مبتنی بر تلفیق الگوهای فرکلاف، ون‌دایک و لاکلاو/موفه انجام می‌گیرد: نخست توصیف سیستماتیک و کدگذاری اولیه برای شناسایی دال‌ها و الگوهای واژگانی؛ سپس تحلیل مفصل‌بندی برای بررسی نحوه پیوند دال‌ها به یکدیگر و شناسایی استراتژی‌های طرد و

1. Textual

2. Institutional/Disciplinary

3. Symbolic

بازتعریف؛ و در آخر استنتاج‌های انتقادی برای تبیین پیامدهای اجتماعی-سیاستی و سازوکارهای تولید سوژه. فرآیند کدگذاری به‌صورت دستی و با پشتیبانی یادداشت‌های تحلیلی انجام شد و هر گزاره بارتحلیلی با ارجاع به منبع اصلی مستند شده است. برای افزایش روایی و پایایی از چندگانگی منابع استفاده شده است؛ ترکیب متون رسمی، گزارش‌های مطبوعاتی و شواهد بصری/آرشیوی. علاوه‌براین، بازخوانی تاریخی در نقد و تبیین مفاهیم نظری به کار گرفته شد تا تحلیل‌ها از تقلیل‌گرایی صرفِ متن‌محور مصون بمانند. محدودیت اصلی پژوهش همان‌طور که در بخش روش‌شناسی تاریخی متصور است، مربوط به دسترسی نابرابر به آرشیوها و امکان سوگیری انتخاب منابع است؛ برای کاهش این اثر، معیارهای شفاف نمونه‌برداری و ارجاعات مستقیم به اسناد به کار بسته شده‌اند.

۴- شکل‌گیری گفتمان نظامی‌گری در ایران مدرن

بررسی گفتمان نظامی‌گری در دوره پهلوی اول مستلزم فهم این نکته اساسی است که رضاشاه خود نه‌فقط بنیان‌گذار دولت مدرن ایران، بلکه تجسم عینی «بدن منضبط» در دستگاه قدرت نوپدید بود؛ بدنی که الگوی رفتاری و نمادین دولت مرکزی را تعریف می‌کرد. تحلیل این پدیده با الهام از نظریه فوکو در باب «تکنولوژی‌های انضباطی» آغاز می‌شود؛ جایی که انضباط صرفاً سرکوب نیست، بلکه «نوعی قدرت مولد» است که سوژه‌های مطیع و مفید تولید می‌کند (فوکو، ۱۳۸۷، ۲۳۴). از این منظر، نظامی‌گری رضاشاهی تنها یک ویژگی شخصی یا نظامی نبود، بلکه یک رژیم انضباطی-معنایی بود که به سطح جامعه، نظم اداری، قانون‌گذاری، آموزش و حتی بدن شهروندان رسوخ کرد.

۴-۱- اشکال بدن‌مندی قدرت و نمادسازی اقتدار

پژوهشگران دولت مدرن بر این باورند که مدرنیزاسیون اقتدارگرا تنها از مسیر قوانین و نهادها پیش نمی‌رود، بلکه نیازمند خلق «بدن‌های نمادین» است؛ یعنی بدن‌هایی که قدرت را به شکل بصری و عملی به نمایش می‌گذارند. (Migdal, 1988, 69) رضاشاه دقیقاً این نقش را ایفا کرد. پوشش نظامی دائمی او یک انتخاب صرفاً ظاهری نبود، بلکه بخشی از فرایند «زبان‌مند کردن قدرت» محسوب می‌شد. لباس نظامی، ژست‌های بدنی، نحوه ایستادن، حضور پررنگ در مراسم رژه و نظارت شخصی بر پادگان‌ها، همگی بخشی از ساختار نشانه‌شناختی گفتمان نظامی‌گری بودند.

در اغلب تصاویر رسمی، رضاشاه با یونیفرم یا پوششی شبه‌نظامی دیده می‌شود. این بازنمایی مداوم حامل چند پیام گفتمانی بود: نخست اینکه اقتدار جدید از جنس انضباط است نه از جنس نسب یا کاریزما؛ دوم ملت جدید باید «بدن‌هایی منظم» تولید کند که همچون ارتش، قابل پیش‌بینی و فرمان‌پذیر باشند؛ و سوم بی‌نظمی دوره قاجار پایان یافته و نظم آهنین جایگزین شده است (فردوست، ۱۳۷۴). این تصویرسازی با سیاست‌های پوششی نیز هم‌زمان شد. قانون اتحاد شکل لباس (۱۳۰۷)، استفاده اجباری از کلاه شاپو، لباس متحدالشکل کارمندان دولت و نظامیان، نمونه‌هایی از انتقال منطق ارتشی به سطح جامعه مدنی بودند. این تحولات در راستای «قابل رؤیت‌سازی بدن‌های اجتماعی» انجام می‌شد؛ همان چیزی که فوکو آن را «قاب‌گیری بدن‌ها» می‌نامد. هدف نهایی، ساخت یک جامعه قابل شناسایی، طبقه‌بندی‌شده و قابل نظارت بود (آبراهامیان، ۱۴۰۰، ۳۵۹).

در این گفتمان، نظم نه فقط فضیلتی مدنی، بلکه «نشانه‌ای از تمدن نوین» معرفی می‌شد. بیانیه‌های رضاشاهی بارها از «نظم آهنین»، «اطاعت کامل» و «اجرای قاطع قانون» سخن می‌گفتند. دستگاه گفتمانی نظامی‌گری توانست نظم را مترادف امنیت و بقا، انضباط را مترادف عقلانیت، و اقتدار آهنین را مترادف پیشرفت معرفی کند (مکی، ۱۳۶۳، ۱۹۳). این تبدیل معنایی موجب شد هرگونه مقاومت سیاسی، فرهنگی یا محلی، به‌عنوان «مانع ترقی» و «ضد تمدن» معرفی شود.

۴-۲- ارتش ابزار دولت‌سازی، انحصار خشونت و مهندسی فرهنگی

در سنت نظری دولت‌سازی، از الیاس تا مان، ارتش مهم‌ترین نهاد برای انحصار خشونت مشروع و یکپارچه‌سازی قلمرو به‌شمار می‌آید (الیاس، ۱۳۹۵، ۸۶؛ Mann, 1993, 125). ارتش پهلوی اول دقیقاً همین نقش را ایفا کرد. ارتش نوساز رضاشاهی با سرکوب قیام‌های ایلاتی، شورش‌های محلی (شیخ خزعل، سیمیتقو، لرستان و ...) و جنبش‌های تجزیه‌طلب، برای نخستین بار طی چند قرن، اقتدار دولت مرکزی را در

سراسر کشور اعمال کرد. این فرایند نقطه عطفی در گذار ایران از یک «حکومت غیرمتمرکز چندلایه» به یک «دولت بوروکراتیک مدرن» بود (Abrahamian, 2018, 371).

سرکوب شورش‌های محلی تنها کارکرد نظامی نداشت، بلکه ارتباطات محلی را گسست، اقتصاد ایالاتی را تضعیف کرد، رهبران محلی را حاشیه‌نشین ساخت، و فضای لازم برای ساخت دولت متمرکز را فراهم آورد. این همان چیزی است که مان از آن با عنوان «قدرت زیرساختی دولت» یاد می‌کند؛ یعنی توانایی نفوذ دولت در سراسر قلمرو و اعمال تصمیمات مرکزی (Mann, 1984, 53). قانون نظام‌وظیفه (۱۳۰۴) از نظر جامعه‌شناختی یکی از مهم‌ترین ابزارهای مهندسی فرهنگی دوران پهلوی بود. پادگان‌ها به اولین «مدرسه اجباری پسران ایرانی» تبدیل شدند که در آنها آموزش زبان فارسی، آموزش اطاعت از دولت مرکزی، آموزش وطن‌دوستی مدرن، و زدودن هویت‌های محلی و قبیله‌ای در دستور کار قرار داشت. این همان چیزی است که اندرسون «تخیل ملی» می‌نامد (Anderson, 1991, 173؛ سینایی، ۱۳۹۶، ۲۴۹) نشان می‌دهد که نظام‌وظیفه به کاهش قدرت خوانین، تضعیف ساختارهای ایلی و ایجاد الگوی واحد «شهروند مردِ مطیع» کمک کرد.

۴-۳- ارتش به عنوان نماد مدرنیته و مشارکت در توسعه

ارتش پهلوی، برخلاف ارتش‌های پیشامدرن، تنها نهادی نظامی نبود؛ بلکه بخش مهمی از فرایند توسعه دولتی بود. ارتش ساخت راه‌آهن سراسری، احداث جاده‌ها، ساخت پادگان‌های مدرن، مشارکت در پروژه‌های عمرانی، و نظارت بر مناطق تازه‌ساز را برعهده داشت. این نوع «نظامی‌سازی توسعه» در بسیاری از دولت‌های مدرن اولیه مشاهده شده است. (Skocpol, 1982, 152) حضور ارتش در حوزه عمران، نماد کارآمدی دولت و نشانه‌ای از نظم نوین تلقی می‌شد.

در دستگاه گفتگمانی رضاشاهی، نظامی‌گری تنها یک ابزار سیاسی نبود، بلکه «زبان اصلی مشروعیت» بود. این گفتمان یک معادله معنایی کلیدی را تثبیت کرد: دولت منظم مساوی است با ملت متمدن. این معادله سه کارکرد داشت. نخست، مفصل‌بندی هژمونیک نظم و ترقی؛ با بهره‌گیری از نظریه لاکلائو و موفه، می‌توان گفت که گفتمان نظامی‌گری توانست دال‌های «نظم»، «ترقی»، «تمدن»، «پیشرفت» و «وطن» را حول دال مرکزی نظامی‌گری مفصل‌بندی کند (لاکلائو و موفه، ۱۳۹۷، ۱۹۷-۲۰۶). در این الگو: نظم مساوی پیشرفت، انضباط مساوی توسعه و اطاعت مساوی نجات ملی مفصل‌بندی می‌شد. این مفصل‌بندی توانست گفتمان نظامی‌گری را به گفتمان مسلط تبدیل کند (بشیری، ۱۳۸۷، ۲۶۲-۲۶۸) نشان می‌دهد که بسیاری از روشنفکران دوره رضاشاه نظم نظامی را مقدمه تجدید می‌دانستند؛ و از همین رو، اقتدار این نظام در میان طبقه متوسط نوپا مشروعیت فرهنگی پیدا کرد.

طبق نظریه گفتمان، گفتمان مسلط برای تثبیت خود نیازمند «دیگری‌سازی» است. در گفتمان رضاشاهی، نظامی‌گری در نقطه مقابل «هرج‌ومرج»، «ایلات‌گرایی»، «بی‌سوادی» و «عقب‌ماندگی» قرار داده شد. این قطب‌بندی موجب شد هر مقاومتی، «ضد تجدید» تلقی شود، هر مطالبه آزادی، «خطر برای امنیت ملی» معرفی شود، و هر نهاد رقیب، به حاشیه رانده شود. گفتمان نظامی‌گری از این طریق توانست مشروعیت دولت متمرکز را تثبیت کند.

در این گفتمان، نظامی‌گری به «دال مرکزی» تبدیل شد. دال‌های تهی مانند «نظم»، «وطن» و «تمدن» که معنای ثابت ندارند، در پیوند با نظامی‌گری معنا یافتند و تثبیت شدند (لاکلائو و موفه، ۱۳۹۷، ۳۷). این تثبیت معنایی به دولت امکان داد که انحصار تفسیر از مفهوم نظم را به‌دست گیرد، هرگونه انتقاد را بی‌اعتبار سازد، و اقتدار خود را فراتر از نهادهای رقابتی بازتولید کند.

در تحلیل نهایی، گفتمان نظامی‌گری در دوره پهلوی اول فقط یک سیاست امنیتی نبود؛ بلکه یک «ایدئولوژی دولت‌ساز» بود که بدن‌ها را انضباط‌بخشی کرد، جامعه را قابل رؤیت و کنترل ساخت، قدرت را از سطح فردی تا سطح ملی بازتولید کرد، و زمینه اجتماعی-فرهنگی برای شکل‌گیری دولت متمرکز را فراهم آورد. از این منظر، نظامی‌گری شالوده‌ای بود که اقتدار دولتی بر آن بنا شد و تا دهه‌ها بعد نیز آثار آن بر ساختار سیاسی ایران باقی ماند.

۵- کارکردهای اجتماعی و فرهنگی نظامی‌گری

گفتمان نظامی‌گری که در دوران پهلوی اول شکل گرفت، صرفاً یک پروژه سیاسی یا ابزار کنترل امنیتی نبود؛ بلکه سازوکاری چندلایه برای مهندسی اجتماعی، بازتعریف هویت جمعی و بازسازی نظم فرهنگی ایران بود. این گفتمان، با تکیه بر تکنیک‌های انضباطی فوکویی، فرآیندهای دولت‌سازی پهلوی را از سطح ساختارهای سیاسی به عمیق‌ترین لایه‌های بدن، زمان، فضا و ذهنیت شهروندان گسترش داد. به این ترتیب، دولت نوپای پهلوی از طریق ارتش، نظام آموزشی، نظام‌وظیفه و رسانه‌های دولتی، موفق شد الگوی تازه‌ای از «سوژگی مدرن» و «مردم منضبط» را برپا سازد.

در این بخش، به بررسی کارکردهای اجتماعی و فرهنگی نظامی‌گری در سه محور می‌پردازیم: تکنیک‌های انضباطی و کنترل بدن؛ ترویج ارزش‌های اطاعت، وفاداری و مردانگی جدید؛ حذف یا تضعیف گفتمان‌های رقیب از طریق نبرد معنایی.

۵-۱- انضباط اجتماعی از طریق آموزش، لباس متحدالشکل و کنترل بدن‌ها

گفتمان نظامی‌گری پهلوی اول، پیاده‌سازی عملی همان چیزی بود که فوکو آن را «فن‌آوری‌های انضباطی» برای ساختن «بدن‌های مفید و مطیع» تعریف می‌کند (فوکو، ۱۳۸۷، ۱۰۲). استانداردسازی زمان و اعمال نظم زمانی - مکانی در سراسر جامعه، نخستین گام برای تولید سوژه منضبط بود. تعیین ساعات کار اداری، یکسان‌سازی تقویم‌های رسمی، و ترویج مراسم رژه و مناسبت‌های ملی، جامعه را وارد ریتمی کرد که کاملاً با منطق نظامی منطبق بود (سازمان اسناد ملی، ۱۳۷۰، ۱۸). بدین ترتیب، دولت توانست «قابلیت پیش‌بینی» و «قابلیت نظارت‌پذیری» فعالیت‌های روزمره شهروندان را افزایش دهد؛ امری که از دید نظریه‌پردازانی چون گیدنز نیز لازمه دولت بوروکراتیک مدرن است (Giddens, 1985, 83).

نظام آموزشی جدید ابزار دیگری برای انضباط‌بخشی بود. برنامه‌های تربیت بدنی اجباری، آیین‌نامه‌های رفتاری سخت‌گیرانه و استفاده از یونیفرم مدرسه، مدرسه مدرن را به یک «میدان تمرین شبه‌نظامی» تبدیل کرد (سفرنگ، ۱۳۸۸، ۴۲). سازمان پیشاهنگی (با الگوگیری از اسکاتلند و ترکیه کمالی)، نقش محوری در انتقال ارزش‌های نظامی‌گری به نسل جدید داشت؛ ارزش‌هایی چون اطاعت، نظم، وفاداری و آمادگی جسمانی (میلانی، ۱۴۰۲، ۱۸۰). این ساختار شبه‌نظامی، بدن‌ها را انضباط می‌داد و ذهن‌ها را با ایدئولوژی نظم و دولت مقتدر شکل می‌داد.

نظام‌وظیفه اجباری (۱۳۰۴ش) مهم‌ترین ابزار عملیاتی‌کردن گفتمان نظامی‌گری بود. پادگان، تنها محل آموزش نظامی نبود؛ بلکه نخستین «آزمایشگاه اجتماعی» برای ایجاد هویت ملی مدرن محسوب می‌شد. جوانان ایلی، روستایی و شهری پس از ورود به پادگان، در تماس با یک نظم واحد، یک زبان رسمی و یک روایت ملی مشترک از ایران قرار می‌گرفتند (شهیدی، ۱۳۸۶، ۸۵). لباس متحدالشکل، اساسی‌ترین ابزار برای ذوب تنوع فرهنگی و قومیتی در یک قالب ملی بود. هویت فردی و جمعی، در پیوند با بدن سرباز و بدن منضبط بازتعریف می‌شد. در پژوهشی تأکید شده که در دوره پهلوی اول، ارتش به سکوی اصلی «ملت‌سازی» تبدیل شد و جای نهادهای سنتی را گرفت (سینایی، ۱۳۹۶، ۴۵). این انضباط‌بخشی وسیع، فرهنگ اطاعت و سلسله‌مراتب را به ساختارهای بیرون از پادگان تسری داد و آن را به بخشی از فرهنگ عمومی بدل ساخت.

۵-۲- ترویج ارزش‌های اطاعت، وفاداری و مردانگی نظامی

گفتمان نظامی‌گری پهلوی اول نه تنها بدن‌ها، بلکه ذهنیت و نظام معنایی جامعه را بازسازی کرد. در این فرآیند، ارزش‌های نظامی همچون اطاعت، سخت‌کوشی، فداکاری و وفاداری به دولت، جایگزین وفاداری‌های سنتی (قومی، محلی و مذهبی) شدند.

یکی از عمیق‌ترین تغییرات فرهنگی عصر پهلوی اول، بازسازی مفهوم «مردانگی» بود. مردانگی مطلوب دولت، مردانگی نظامی بود: مرد واقعی مساوی بود با سرباز منضبط، بلوغ اجتماعی مساوی بود با خدمت در ارتش فضیلت اخلاقی مساوی بود با اطاعت از سلسله‌مراتب. نظام‌وظیفه به آیینی برای «عبور از نوجوانی به مردانگی» تبدیل شد؛ آیینی که در آن بدن فرد، هم‌زمان موضوع انضباط و ابزار خدمت به دولت می‌شد (تقی‌زاده، ۱۳۹۹، ۱۳۲). این تعریف جدید مردانگی، اقتدار دولت را بر روابط سنتی (پدرسالاری ایلی، اقتدار مذهبی، و ساخت‌های محلی) برتری می‌بخشید.

مطبوعات دولتی، نشریات نظامی، سرودهای ملی، و جشن‌های رسمی، نقش مهمی در «رسانه‌ای کردن» گفتمان نظامی‌گری داشتند. مراسم رژه، سخنرانی‌های رسمی، نمادسازی از فرماندهان و بازنمایی ارتش در مطبوعات آیین‌هایی بودند که فضای عمومی را به «صحنه نمایش قدرت» تبدیل می‌کردند. همان گونه که بندیکت آندرسن در بحث «جوامع خیالی» نشان می‌دهد، این آیین‌های جمعی، احساس تعلق ملی را تقویت و «ملت»

را در قالب یک اجتماع منضبط و متحد تصویرپذیر می‌کردند (Anderson, 1991, 138-152). در این فضا، نظامی‌گری نه یک نهاد، بلکه یک «فرهنگ ملی» تلقی می‌شد.

۳-۵- حذف یا تضعیف گفتمان‌های رقیب

برای تثبیت اقتدار دولت مرکزی، گفتمان نظامی‌گری ناگزیر بود گفتمان‌های رقیب را از میدان خارج کند. مطابق نظریه لاکلاو و موفه، این فرآیند، صرفاً حذف فیزیکی نیست؛ بلکه یک «مبارزه بر سر معنا»ست (لاکلاو و موفه، ۱۳۹۷، ۱۰۰).

گفتمان روحانیت بر مفاهیمی چون «دین»، «شریعت»، «معرفت» و «صلاح» استوار بود. دولت پهلوی با بازتعریف این مفاهیم در چارچوب مدرن، آنها را به «خرافات»، «عقب‌ماندگی» و «موانع تجدد» تبدیل کرد (شجعی، ۱۳۷۲، ۵۲). به این ترتیب، دولت توانست حوزه سیاسی را از روحانیت جدا و آنان را به عرصه زندگی خصوصی محدود کند. مطالعات هریس نیز نشان داده است که سیاست‌های مدرن‌سازی اقتدارگرا معمولاً بر «غیرسیاسی‌سازی نهاد دین» استوارند.

ایلات، مهم‌ترین مانع تمرکز قدرت دولت مرکزی بودند. در گفتمان نظامی‌گری، مفاهیم هویتی ایلات، مانند شجاعت، خودمختاری و وفاداری ایلی، به «بی‌نظمی»، «تجزیه‌طلبی» و «یاغی‌گری» تبدیل شد (کاتوزیان، ۱۴۰۱، ۱۳۵). ارتش در این نبرد معنایی، «حافظ نظم ملی» معرفی شد و سرکوب ایلات، «ضرورت تاریخی» برای ساخت دولت مدرن قلمداد گردید.

قوانینی همچون لباس متحدالشکل و ثبت احوال اجباری (شناسنامه)، تنها مقررات اداری نبودند؛ بلکه ابزارهایی برای «مهندسی هویت» به شمار می‌رفتند. این قوانین اقتدار نمادین خوانین، علما و نیروهای محلی را تضعیف کردند؛ هویت فردی را از پیوندهای ایلی جدا کردند؛ و آن را به هویت ملی تحت نظارت دولت پیوند زدند (آبراهامیان، ۱۴۰۰، ۱۷۵). شناسنامه، بازنمایی کاغذی «سوژه مدرن» بود؛ سوژه‌ای که دولت می‌توانست او را بشناسد، طبقه‌بندی کند و کنترل نماید.

بنابراین، تحلیل کارکردهای اجتماعی و فرهنگی گفتمان نظامی‌گری نشان می‌دهد که دولت پهلوی اول، موفق شد از طریق تکنیک‌های انضباطی و ساختارهای نظامی، الگوی جدیدی از ملت، هویت و نظم اجتماعی را ایجاد کند. این فرآیند تنوع فرهنگی را در قالب هویت ملی یکنواخت بازتعریف کرد؛ ارزش‌های اطاعت، وفاداری و مردانگی نظامی را جایگزین ارزش‌های سنتی ساخت؛ گفتمان‌های رقیب را تضعیف کرد و هژمونی دولت مرکزی را گسترش داد؛ و جامعه‌ای منسجم اما فاقد سازوکارهای مشارکت مدنی پدید آورد.

این دستاوردها با یک تناقض ساختاری همراه بود و آن اینکه دولتی مقتدر ساخته شد، اما شهروندانی مطیع و نه مشارکت‌جو، پرورش یافتند. این تناقض، در مراحل بعدی تاریخ پهلوی و انقلاب ۱۳۵۷، آثار گسترده‌ای بر جای گذاشت.

۳-۶- پیامدهای گفتمان نظامی‌گری در عصر پهلوی اول

گفتمان نظامی‌گری که در عصر پهلوی اول به صورت یک پروژه همه‌جانبه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ظهور کرد، تنها به تولید ارتش مدرن یا تثبیت قدرت سیاسی محدود نبود. این گفتمان، الگویی تازه از دولت‌سازی، نظم اجتماعی و مدیریت جامعه را رقم زد که پیامدهای آن در سطح ساخت دولت، مشارکت سیاسی و مسیر مدرنیزاسیون ایران تأثیرات بلندمدت برجای گذاشت. در این بخش، پیامدهای گفتمان نظامی‌گری در سه محور تحلیلی زیر بررسی می‌شود: نخست پیدایش دولت متمرکز اقتدارگرا^۱؛ دوم شکل‌گیری جامعه‌ای مطیع اما فاقد مشارکت سیاسی؛ سوم بروز شکاف ساختاری میان مدرنیته صوری و توسعه انسانی.

۶-۱- ایجاد دولت متمرکز و اقتدارگرایی توسعه‌گرا

یکی از مهم‌ترین پیامدهای گفتمان نظامی‌گری، شکل‌گیری الگویی از دولت بود که در ادبیات علوم سیاسی با عنوان «اقتدارگرایی توسعه‌گرا» توصیف می‌شود (Linz, 2000, 124). این الگو، نه صرفاً یک خودکامگی شخصی، بلکه نوعی دولت مداخله‌گر، متمرکز و بوروکراتیک است که اقتدار سیاسی را با وعده توسعه، نوسازی و ایجاد نظم مشروعیت‌بخشی می‌کند.

ارتش در دوره پهلوی اول، صرفاً یک نهاد امنیتی نبود؛ بلکه به تعبیر مان (Mann, 1993, 136)، نقش «قدرت سازمانی دولت» را برعهده گرفت. ساختارهای بوروکراتیک کشور، منطق سازمانی ارتش یعنی سلسله‌مراتب سخت، فرماندهی متمرکز، اطاعت مطلق، و حذف واسطه‌های اجتماعی مستقل را الگو قرار دادند. این منطق نظامی به تمامی سطوح حکومت از وزارتخانه‌ها تا شهرداری‌ها، تسری یافت و آنچه هانتینگتون آن را «سیاسی شدن نظامی» می‌نامد، در ایران به صورت «نظامی‌سازی بوروکراسی» نمود یافت (هانتینگتون، ۱۳۷۰، ۶۲-۶۷). به این ترتیب، دولت به یک «ماشین انضباطی» تبدیل شد که به جای سازوکارهای دموکراتیک، با منطق فرماندهی اداره می‌شد.

گفتمان نظامی‌گری، رقابت سیاسی و فعالیت مدنی را تهدیدی برای وحدت ملی و نظم دانسته و آنها را «مانع ترقی» معرفی می‌کرد. احزاب مستقل، انجمن‌های صنفی، مطبوعات آزاد و نیروهای محلی به تدریج تضعیف یا حذف شدند (کاتوزیان، ۱۳۷۹، ۲۱۰-۲۱۵). این روند، به تعبیر اسکاچپل، به شکل‌گیری دولت مقتدری انجامید که «از بالا» می‌ساخت، اما «از پایین» فاقد پیوندهای اجتماعی بود (Skocpol, 1982, 116).

در این الگو، دولت برای اجرای پروژه‌های مدرنیزاسیون مانند راه‌آهن، اصلاحات اداری، مدرسه مدرن و کارخانه‌های دولتی، به قدرت متمرکز نیاز داشت. اما این تمرکز، بدون کنترل و نظارت مدنی، به انحصار قدرت، حذف چالش‌گران اجتماعی و تثبیت یک اقتدارگرایی بوروکراتیک-نظامی منجر شد؛ الگویی که از منظر میگدال دولت را در مسیر «قوی شدن از بالا و ضعیف شدن از پایین» قرار می‌دهد (Migdal, 2001, 138-142).

۶-۲- شکل‌گیری جامعه توده‌وار خاموش

گفتمان نظامی‌گری، جامعه‌ای با ساختارهای مدرن اما فاقد فرهنگ مشارکت ایجاد کرد؛ چیزی که لری دایموند آن را «جامعه توده‌وار خاموش» توصیف می‌کند (دایموند، ۱۳۸۹، ۱۲۵). این جامعه، به ظاهر دارای نهادهای مدرن نظیر نظام‌وظیفه، آموزش عمومی و بوروکراسی منظم بود، اما فضایی برای تمرین دموکراسی، گفت‌وگو، نقد و مطالبه سیاسی وجود نداشت.

برای تحلیل منصفانه این پیامد، باید زمینه تاریخی ایران را در نظر گرفت. پیدایش یک دولت مقتدر مرکزی پس از دهه‌ها هرج‌ومرج، تجزیه‌طلبی، ناتوانی مالی دولت‌ها و مداخلات خارجی، یک ضرورت تاریخی بود (موسوی، ۱۳۹۳، ۴۳). بسیاری از پژوهشگران از جمله اتکین و کرونین (سینایی، ۱۳۹۶، ۲۶۴-۲۷۱) تأکید کرده‌اند که در شرایط ایران پسمامشروطه، شکل‌گیری یک ارتش مقتدر شرط لازم برای حفظ تمامیت ارضی بود. از این منظر، گفتمان نظامی‌گری، پاسخی به نیازهای دولت‌سازی اولیه بود.

اما ابزار نظامی‌گری که با هدف تثبیت دولت به کار رفت، پیامدی ناخواسته در سطح اجتماعی داشت و آن شکل‌گیری فرهنگی از اطاعت که محل مشارکت مدنی را از بین برد. شهروندانی که در مدرسه، پادگان و فضای عمومی در چارچوب انضباط نظامی تربیت می‌شدند، یاد گرفتند که وظیفه شهروند مساوی اطاعت، دولت مساوی فرمانده و سیاست مساوی حوزه‌ای خطرناک و غیرمدنی است. این فرهنگ، بنیان‌های توسعه سیاسی را از درون تهی کرد (Abrahamian, 2018, 349-352؛ ازغندی، ۱۳۸۲، ۲۷۳-۲۷۶). نشان می‌دهد که در بحران شهریور ۱۳۲۰، این فقدان مشارکت سیاسی باعث فروپاشی سریع اقتدار دولت شد؛ زیرا ساختار حکمرانی فاقد پایگاه اجتماعی فعال و دفاع‌کننده بود.

به دلیل اتکای دولت به اطاعت و نه مشارکت، در لحظه‌های بحرانی دولت پایگاه اجتماعی نداشت، مشارکت سیاسی نهادینه نشده بود و مشروعیت تنها بر کارآمدی اقتدارگرایانه بنا شده بود. همین امر، آسیب‌پذیری دولت را در برابر فشارهای خارجی و بحران‌های داخلی افزایش داد (سینایی، ۱۳۹۶، ۱۲۸). به بیان دیگر، نظامی‌گری به ایجاد «دولت قوی» و «جامعه ضعیف» انجامید.

۶-۳- شکاف میان مدرنیته صوری و توسعه انسانی

بنیادی‌ترین پیامد گفتمان نظامی‌گری، ایجاد شکاف عمیق میان «مدرنیته صوری» و «توسعه انسانی» بود؛ شکافی که بیش از هرچیز ساختار توسعه ایران را تا دهه‌های بعد تحت‌تأثیر قرار داد (بشیری، ۱۴۰۲، ۵۳). این وضعیت را «توسعه آمرانه بدون ریشه‌های اجتماعی» می‌نامد؛ مدرنیزاسیونی که به جای مشارکت، با انضباط صورت گرفت.

گفتمان نظامی‌گری توانست مجموعه‌ای از دستاوردهای نمادین و زیرساختی مانند ساخت راه‌آهن سراسری، ایجاد بوروکراسی مدرن، توسعه ارتش ملی، تأسیس دانشگاه‌ها و مدارس جدید و کارخانه‌های دولتی و زیرساخت‌های فیزیکی را محقق سازد. این دستاوردها، در راستای مدرنیزاسیون

متمرکز و نیازهای دولت‌سازی در کشوری ناهمگون و متکثر انجام شد (بشیری، ۱۳۸۷، ۲۶۲-۲۷۹). از منظر نظریه دولت‌های توسعه‌گرا، این نوع نوسازی، "نوسازی ضرورت محور" نامیده می‌شود، توسعه‌ای که از نیازهای امنیتی و وحدت سیاسی ناشی می‌شود نه از مطالبات جامعه. اما این مدرنیته سخت‌افزاری، هزینه‌های سنگینی بر توسعه انسانی و نهادی تحمیل کرد، از جمله حذف احزاب و مطبوعات آزاد، فقدان امکان گفت‌وگو و نقد، تربیت شهروندان مطیع نه مشارکت‌جو و تضعیف سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی. (Linz, 2000, 164) نشان می‌دهد که توسعه بدون مشارکت سیاسی، در بلندمدت به کاهش ظرفیت نهادی و شکنندگی دولت می‌انجامد. (سینایی، ۱۳۹۶، ۱۳۰-۱۳۵) نیز استدلال می‌کند که مدرنیته صوری در غیاب توسعه انسانی، به «پوسته‌ای مدرن و هسته‌ای اقتدارگرا» تبدیل می‌شود. به این ترتیب، ساختارهای مدرن ساخته شد، اما ریشه‌های اجتماعی آن خشک ماند.

بنابراین، تحلیل پیامدهای گفتمان نظامی‌گری نشان می‌دهد که عصر پهلوی اول، الگویی از دولت‌سازی را بنیان گذاشت که مبتنی بر قدرت متمرکز، نوسازی از بالا و انضباط بود. این الگو دولت را تقویت کرد، اما جامعه را ضعیف ساخت؛ مدرنیته را وارد کرد، اما توسعه انسانی را سرکوب نمود؛ نظم را برقرار کرد، اما مشارکت را حذف کرد. این شکاف ساختاری، زمینه‌ساز تضادهای آینده در رابطه میان دولت و جامعه در ایران شد، تضادی که آثار آن تا دهه‌های بعد، در بحران‌های سیاسی، فروپاشی پهلوی دوم و تحولات پس از انقلاب ۱۳۵۷ قابل مشاهده است.

۷- نتیجه‌گیری و بحث

تحلیل گفتمان نظامی‌گری در عصر پهلوی اول نشان می‌دهد که این گفتمان، برخلاف برداشت‌های سطحی که آن را صرفاً ابزار سرکوب سیاسی یا تحمیل نظم ظاهری می‌دانند، درواقع پاسخی تاریخی و ساختاری به بحران دولت‌سازی ایران پس از مشروطه بود. در بستر فروپاشی اقتدار سیاسی، ناامنی‌های گسترده، تهدیدات تجزیه‌طلبانه و بی‌ثباتی اقتصادی، نظامی‌گری به منزله‌ی یک منطق معرفتی پدیدار شد که مشروعیت خود را از «ضرورت بازسازی اقتدار مرکزی» و «ایجاد ظرفیت حکمرانی مدرن» کسب می‌کرد. با این حال، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که این گفتمان اگرچه در کوتاه‌مدت توانست انسجام و مدرنیته صوری ایجاد کند، اما در بلندمدت، هزینه‌های سنگینی برای توسعه سیاسی، نهادسازی مدنی و ظرفیت‌های مشارکت دموکراتیک بر جای گذاشت.

نظامی‌گری در دستگاه فکری رضاشاه از سطح یک راهبرد سیاسی فراتر رفت و در قالب یک «منطق تولیدکننده سوژه» عمل کرد. این گفتمان با تأکید بر مفاهیمی مانند «نظم آهنین»، «اطاعت محض»، «بازتولید بدن منضبط» و «کنترل فضاهای عمومی و خصوصی»، نوعی عقلانیت انضباطی را شکل داد که مطابق تحلیل فوکو، نه تنها بر بدن فردی بلکه بر بدن جمعی جامعه اعمال می‌شد.

سیاست‌های متحدالشکلی لباس، نظام وظیفه اجباری، تربیت بدنی در مدارس، و استانداردسازی زمان و فضا، سازوکارهایی بودند که دولت از طریق آن‌ها بدن‌ها را به حاملان نظم مدرن تبدیل کرد. «بدن منضبط رضاشاهی» و یونیفرم اجباری نمادهایی بودند که این انتقال معرفتی را مجسم می‌ساختند؛ بدنی که باید در خدمت دولت ملی، پروژه‌های زیرساختی و نظم متمرکز قرار می‌گرفت. به عبارت دیگر، نظامی‌گری سوژه مطیع تولید می‌کرد، نه شهروند مشارکت‌جو.

نظامی‌گری با تبدیل «امنیت»، «نظم» و «مبارزه با بی‌سامانی» به لنگرگاه‌های معنایی، توانست روحانیت، ایلات، خوانین و نیروهای محلی را از حوزه عمومی خارج کند. این حذف تنها سیاسی نبود؛ یک عملیات گفتمانی بود که در آن مفاهیم سنتی مشروعیت در مقابل مفاهیم مدرن نظم و ترقی قرار گرفتند. در شرایطی که دولت‌های پیشین از ساخت اقتدار فراگیر ناکام بودند، این منطق معرفتی توانست بنیان مشروعیت‌سازی دولت پهلوی اول را بر کارآمدی و کنترل بنا کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که گفتمان نظامی‌گری، الگویی از توسعه را پدید آورد که در ادبیات علوم سیاسی با عنوان «اقتدارگرایی توسعه‌گرا» شناخته می‌شود. این الگو بر تقدم امنیت، نظم و کارآمدی اجرایی بر مشارکت سیاسی و توسعه نهادی استوار بود.

در ایران پس از مشروطه، فقدان اقتدار مرکزی، خطر فروپاشی سرزمینی و چندپارگی قدرت، دولت را به سمت تمرکز شدید سوق داد. از این رو، می‌توان گفت که ظهور یک دولت مطلقه مقتدر در معنای دولت‌ساز، تا حدی پاسخ اجتناب‌ناپذیر به واقعیت‌های آن دوره بود. مشابه روندهای اولیه دولت‌سازی در اروپا، تمرکز قهر و بوروکراسی، پیش‌شرط تثبیت حاکمیت ملی تلقی می‌شد. باوجود دستاوردهای چشمگیر در ایجاد زیرساخت‌های

مدرن، این الگو یک تناقض ساختاری تولید کرد: جامعه‌ای منظم اما فاقد ظرفیت مشارکت. گفتمان نظامی گری، به جای تربیت شهروندانی نقاد، سوژه‌هایی مطیع و فرمان‌بردار ساخت. این مسئله باعث شد جامعه «توده‌وار» باقی بماند، نه «مدنی». این تناقض در بحران شهریور ۱۳۲۰ آشکار شد، جایی که دولت فاقد پشتوانه اجتماعی و نهادی لازم برای استمرار اقتدار بود.

یکی از نتایج مهم این پژوهش، نشان دادن استمرار منطق نظامی گری در تاریخ معاصر ایران است. گفتمان نظامی گری، به صورت الگویی برای مدیریت بحران و حکمرانی، فراتر از دوره پهلوی اول تداوم یافت. علی‌رغم اصلاحات اولیه، پهلوی دوم نیز در مواجهه با بحران‌های سیاسی و اجتماعی به گونه‌ای به همان الگوی اقتدارگرایی توسعه‌گرا بازگشت. نهادهای نظامی و امنیتی به ستون فقرات دولت تبدیل شدند و منطق «اطاعت» بر نهادهای مشارکتی پیشی گرفت. این امر خود موجب تشدید فاصله دولت-ملت و ناکامی نهادسازی سیاسی شد. پس از انقلاب ۱۳۵۷ اگرچه گفتمان مشروعیت تغییر یافت، اما بسیاری از سازوکارهای انضباطی، تمرکزگرایی و تقدم امنیت بر آزادی در قالب‌های جدید بازتولید شد. استمرار چنین منطقی نشان می‌دهد که مسأله دولت در ایران نه صرفاً محصول یک رژیم سیاسی، بلکه بخشی از یک الگوی تاریخی-ساختاری پایدار است که تغییر آن نیازمند توسعه نهادی و تمرین مشارکت مدنی در بلندمدت است.

بنابراین، گفتمان نظامی گری در عصر پهلوی اول بیش از آنکه یک سیاست امنیتی باشد، یک «منطق دولت‌سازی» بود که در پاسخ به خلأ اقتدار و بحران مشروعیت پسامشروطه شکل گرفت. این گفتمان توانست دولت مرکزی را بسازد، نظم اداری ایجاد کند و پروژه‌های مدرنیته صوری را به پیش ببرد؛ اما این موفقیت به قیمت تضعیف توسعه سیاسی، محدودسازی جامعه مدنی و عدم شکل‌گیری ظرفیت‌های پایدار مشارکت دموکراتیک به دست آمد. در نهایت، دولت مدرن ایران بر بنیان انضباط بنا شد، نه مشارکت؛ و همین امر، زمینه را برای شکنندگی سیاسی و تداوم چرخه‌های اقتدارگرایی فراهم کرد.

منابع

الف) فارسی

۱. آبراهامیان، یروند. (۱۴۰۰). *تاریخ ایران مدرن*. ترجمه محمدابراهیم فتاحی. تهران: نشر مرکز.
۲. ازغندی، علیرضا. (۱۳۸۲). *ارتش و سیاست*. تهران: قومس.
۳. الیاس، نوبرت. (۱۳۹۵). *در باب فرآیند تمدن*، ترجمه غ. خدیوی. تهران: ثالث.
۴. بشیریه، حسین. (۱۴۰۲). *موانع توسعه سیاسی در ایران*. تهران: گام نو.
۵. بشیریه، حسین. (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی سیاسی؛ نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی*. تهران: نشر نی.
۶. تقی‌زاده، سید حسن. (۱۳۹۹). *زندگی طوفانی: خاطرات سید حسن تقی‌زاده (به کوشش ایرج افشار)*. تهران: توس.
۷. دایموند، لری. (۱۳۸۹). *روح دموکراسی*، ترجمه فریدون مجلسی. تهران: نشر مرکز.
۸. سازمان اسناد ملی. (۱۳۷۰). *اسناد مربوط به قوانین شهربانی و امنیت داخلی در دوره پهلوی اول*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۹. سفرنگ، بهروز. (۱۳۸۸). *تاریخ آموزش و پرورش نوین در ایران*. تهران: آگاه.
۱۰. سینایی، وحید. (۱۳۹۶). *دولت مطلقه، نظامیان و سیاست در ایران از ۱۲۹۹ تا ۱۳۵۷*. تهران: امیرکبیر.
۱۱. شجیعی، زهرا. (۱۳۷۲). *نخبگان سیاسی ایران: از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی*. تهران: سخن.
۱۲. شهیدی، عنایت الله. (۱۳۸۶). *تاریخ نظام وظیفه در ایران*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی.
۱۳. فردوست، حسین. (۱۳۷۴). *ظهور و سقوط سلطنت پهلوی (جلد ۱)*. تهران: اطلاعات.
۱۴. فوکو، میشل. (۱۳۸۷). *مراقبت و تنبیه: تولد زندان*، ترجمه نیکو سرخوش. تهران: چشمه.
۱۵. فوکو، میشل. (۱۳۹۲). *تولد کلینیک*، ترجمه فاطمه ولیان. تهران: نشر نی.
۱۶. کاتوزیان، محمد علی. (۱۳۷۹). *اقتصاد سیاسی ایران: از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی*، ترجمه نفیسی و عزیزی. تهران: نشر مرکز.

۱۷. کاتوزیان، محمد علی. (۱۴۰۱). *تضاد دولت و ملت: نظریه تاریخ و سیاست در ایران*، ترجمه علیرضا طیب. تهران: نشر نی.
۱۸. کوثری، مسعود. (۱۳۹۹). *روش مقایسه‌ای. در رهیافت و روش در علوم سیاسی*. تهران: سمت، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، چاپ نهم.
۱۹. لاکلائو، ارنستو و شانتال موفه. (۱۳۹۷). *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی؛ به سوی سیاست دموکراتیک رادیکال*. ترجمه زوار کعبه. تهران: ثالث.
۲۰. مکی، حسین. (۱۳۶۳). *تاریخ بیست ساله ایران؛ مقدمات تغییر سلطنت* (جلد ۲). تهران: امیرکبیر.
۲۱. موسوی، میرطیب. (۱۳۹۳). *ارتش و سیاست: از نظر تا عمل*. تهران: مردم سالاری، چاپ سوم.
۲۲. میلانی، عباس. (۱۴۰۲). *تجدد و تجدیدستیزی در ایران؛ عصر پهلوی*. تهران: ثالث.
۲۳. هانتینگتون، ساموئل. (۱۴۰۴). *سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی*، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر علم.
۲۴. ون دایک، تین. ا. (۱۳۹۰). *تحلیل متن و گفتمان*. ترجمه پیمان کی فرخی. تهران: سوره مهر.
۲۵. یورگنسن، ماریان و فیلیپس، لوئیز. (۱۳۸۹). *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*، ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.

ب) انگلیسی

26. Abrahamian, E. (2018). *Iran between two revolutions* (Rev. ed.). Princeton University Press.
27. Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.). Verso.
28. Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman.
29. Giddens, A. (1985). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. University of California Press.
30. Linz, J. J. (2000). Totalitarian and authoritarian regimes. In J. H. Kim (Ed.), *Political development and change: A contemporary reader*. New York, NY: Free Press.
31. Mann, M. (1984). The autonomous power of the state: Its origins, mechanisms and results. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 25(2), 185–213. <https://doi.org/10.1017/S0003975600006117>
32. Mann, M. (1993). *The sources of social power, vol. 2: The rise of classes and nation-states, 1760–1914*. Cambridge University Press.
33. Migdal, J. S. (1988). *Strong societies and weak states: State–society relations and state capabilities in the Third World*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
34. Migdal, J. S. (2001). *State in society: Studying how states and societies transform and constitute one another*. Cambridge University Press.
35. Skocpol, T. (1982). *States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia, and China*. Cambridge: Cambridge University Press.